

ΕΛΙΑΜΕΡ Briefing

Notes

30 /2014

Μάρτιος 2014

Ποιος έχασε (σ)το Κίεβο;

Παναγιώτα Μανώλη

Λέκτορας Πολιτικής Οικονομίας των Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Αιγαίου
& Επιστημονική Συνεργάτης, ΕΛΙΑΜΕΡ

Ο απλός ουκρανός πολίτης αισθάνεται προδομένος. Πρώτον, λόγω της αποτυχίας της μακρόχρονης, επίπονης, μετάβασης που έδειξε να ολοκληρώνεται με το άδοξο τέλος της «πορτοκαλί επανάστασης», την απουσία δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων, και την κυριαρχία μιας διεφθαρμένης πολιτικό-οικονομικής ελίτ που κυβερνά στο παρασκήνιο, καπηλεύεται το κράτος και τον εθνικό πλούτο υποθηκεύοντας το μέλλον του. Δεύτερον, από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) που επέλεξε την απόσταση ασφαλείας και την πολυτέλεια της απουσίας στρατηγικής για τις σχέσεις της με το Κίεβο τις οποίες υποτίμησε σε μια συνάρτηση των ευρωρωσικών σχέσεων, πιέζοντας ταυτόχρονα το Κίεβο να κάνει αδύνατες επιλογές (όπως πρόσφατα στην περίπτωση της επιλογής μεταξύ της υπογραφής της Συμφωνίας Σύνδεσης με την ΕΕ ή συμμετοχής στη Ρωσοκεντρική Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα) χωρίς να προσφέρει άμεσα, πραγματικά, ανταλλάγματα. Τρίτον, από την αναδυόμενη, «αλαζονική», Ρωσία, της οποίας ο ασφυκτικός εναγκαλισμός της πολιτικής και οικονομικής ζωής των Ουκρανών ξυπνά πλέον εθνοτικές ανησυχίες.

Η μετέωρη μετάβαση

Η Ουκρανία δεν είναι απλώς μια ανατολική χώρα της Ευρώπης. Είναι το μεγαλύτερο σε έκταση καθ' ολοκληρία ευρωπαϊκό κράτος και με 45,6 εκατομμύρια κατοίκους είναι η έβδομη σε πληθυσμό μεγαλύτερη ευρωπαϊκή χώρα. Είναι η 20η μεγαλύτερη ευρωπαϊκή οικονομία με ΑΕγχΠ που φθάνει τα 176,3 δις. δολάρια (2012)¹ αν και κατατάσσεται στις χώρες χαμηλού μεσαίου εισοδήματος. Η σημασία της Ουκρανίας φάνηκε όταν η απειλή πολέμου μεταξύ της Ουκρανίας και της Ρωσίας τις πρώτες μέρες του Μαρτίου αναστάτωσε τις παγκόσμιες αγορές επηρεάζοντας τα χρηματιστήρια και τις ισοτιμίες δολαρίου-ευρώ-ρουβλιού. Βεβαίως, η σημασία της οικονομίας της Ουκρανίας ξεπερνά κατά πολύ τους αριθμούς καθώς αποτελεί τον σημαντικότερο ενεργειακό άξονα μεταξύ των ευρωπαϊκών οικονομιών και της Ρωσίας. Παρότι αποτέλεσε τον σιτοβολώνα της Ευρώπης, και συγκέντρωνε την μεγαλύτερη βιομηχανική παραγωγή της ΕΣΣΔ δεν έχει καταφέρει να εκσυγχρονίσει και αναπτύξει ούτε την αγροτική ούτε τη βιομηχανική της παραγωγή. Η απουσία θεσμικών μεταρρυθμίσεων και η διαφθορά κατατάσσουν την Ουκρανία χαμηλά στην 112η θέση σε σύνολο 184 χωρών στην έκθεση *Doing Business* της Παγκόσμιας Τράπεζας (2014). Σύμφωνα με τον Δείκτη Αντίληψης Διαφθοράς η Ουκρανία κατατάσσεται στην 144¹ θέση σε σύνολο 175 χωρών (2013) αποτελώντας τη μόνη ευρωπαϊκή χώρα που βρίσκεται τόσο χαμηλά.

Η οικονομία της Ουκρανίας δεν έχει ουσιαστικά πλήρως ανακάμψει μετά την ανεξαρτησία της το 1991. Η μετάβαση στην οικονομία της αγοράς σήμανε μια δεκαετία βαθιάς ύφεσης, ενώ η μεγέθυνση του ΑΕγχΠ που σημειώθηκε στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 2000 σύντομα αναστράφηκε. Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 βύθισε την Ουκρανία σε νέα ύφεση καθώς το ΑΕγχΠ μειώθηκε κατά 20% μέσα σε ένα χρόνο (2008-9) ενώ σήμερα η ανεργία κυμαίνεται γύρω στο 7.5%. Το βαθύτερο πρόβλημα όμως της Ουκρανικής οικονομίας δεν

Ποιος έχασε (σ)το Κιέβο; Παναγιώτα Μανώλη

εστιάζεται απλά στους μακροοικονομικούς δείκτες. Το πραγματικό πρόβλημα της Ουκρανίας λέγεται «οικονομική ολιγαρχία». Η «οικονομική ολιγαρχία» της Ουκρανίας εδραιώθηκε επί Προεδρίας Λεονίντ Κούτσμα (1994-2005), αποτελεί καθεστηκία τάξη και ελέγχει όλους τους παραγωγικούς τομείς της χώρας. Θα ήταν βεβαίως εξαιρετικά απλουστευτικό να χαρακτηριστεί είτε ως «φιλορωσική» είτε ως «φιλοδυτική», αφού δεν είναι ούτε το ένα, ούτε το άλλο. Μάλιστα η οποιαδήποτε μεταβολή του *status quo* στην Ουκρανία, είτε προς την κατεύθυνση μιας Συμφωνίας Σύνδεσης με την ΕΕ, είτε προς την κατεύθυνση μιας Οικονομικής Κοινότητας με την Ρωσία δεν είναι κάτι που οι ολιγάρχες της Ουκρανίας επιθυμούν διότι θα σήμαινε και την απώλεια της κυριαρχίας τους, μιας κυριαρχίας που απλώνεται στην πολιτική ζωή της χώρας.

Καθώς η «οικονομική ολιγαρχία» έχει γεννήσει μια «δημοκρατία της ολιγαρχίας»ⁱⁱ είναι φυσικό η εμπιστοσύνη των πολιτών στην κυβέρνηση και στους κρατικούς θεσμούς να παραμένει χαμηλή. Η μετάβαση προς την κοινοβουλευτική δημοκρατία συναντά εμπόδια αφού οι κοινοβουλευτικοί θεσμοί υπολειτουργούν, οι πολιτικές ελευθερίες είναι περιορισμένες και ο τύπος ελεγχόμενος. Παρά τη βελτίωση που παρουσίασε η Ουκρανία ως προς τους δείκτες ελευθερίας του Freedom House κατά τη δεκαετία του 2000 -το Freedom House την είχε συμπεριλάβει στις «ελεύθερες» χώρες το 2009-, η πορεία εκδημοκρατισμού της χώρας άρχισε να αναστρέφεται μετά το 2010 και την ανάληψη της προεδρίας από τον Βίκτορ Γιανουκόβιτς. Από το 2011 και έπειτα η Ουκρανία χαρακτηρίζεται ως «μερικώς ελεύθερη» χώρα (π.χ. το 2013 ο δείκτης ελευθερίας της Ουκρανίας είναι 3,5, των κοινωνικών ελευθεριών 3 και των πολιτικών δικαιωμάτων 4, με το 7 να σημαίνει πλήρη ανελευθερία) με συχνές καταγγελίες για βιαιοπραγίες κατά δημοσιογράφων.

Η επανάσταση στην πλατεία της ανεξαρτησίας του Κιέβου δεν θα πρέπει ωστόσο να ειπωθεί αποκομμένη από το κύμα κοινωνικής αφύπνισης και βίαιων εξεγέρσεων που καταγράφονται τα τελευταία χρόνια (συμπληρώνεται μια δεκαετία από τις έγχρωμες επαναστάσεις στην Ουκρανία και τη Γεωργία) κυρίως στην Ευρωπαϊκή περιφέρεια (όπως η εν εξελίξει «αραβική άνοιξη») αλλά και αλλού. Το ανησυχητικό είναι όπως επισημαίνει το περιοδικό *The Economist* ότι παρακολουθούμε (στις δυτικές φιλελεύθερες κοινωνίες) την βίαιη καταστολή δημοκρατικών κινημάτων (ήττα των «πράσινων» διαδηλώσεων στο Ιράν, αποτυχία της επανάστασης στην Αίγυπτο, κλπ.) ανήμποροι να αντιδράσουμε αποτελεσματικά. Οι πρόσφατες εξελίξεις με τις δεκάδες των νεκρών στο Κιέβο υπενθυμίζουν ότι «ειρηνική και δημοκρατική μετάβαση συχνά δεν κολλάνε και ότι η εξάπλωση της ζώνης της φιλελεύθερης δημοκρατίας δεν είναι αναπόφευκτη».ⁱⁱⁱ Στα παραπάνω θα πρέπει να προσθέσουμε ότι οι βίαιες αυτές εξεγέρσεις στηρίζονται από ένα συνονθύλευμα ετερόκλητων ομάδων που δεν αποκλείουν ακροδεξιά, εθνικιστικά κινήματα (όπως στην περίπτωση του Κιέβου) ή ριζοσπαστικά μουσουλμανικά στοιχεία (όπως στην περίπτωση της αραβικής αφύπνισης).

Η αποτυχία της Ουκρανίας να ολοκληρώσει επιτυχώς την πολυετή μετάβασή της προς μια σύγχρονη, φιλελεύθερη πολιτεία και οικονομία σε συνδυασμό με το μέγεθος της χώρας και τη γεωπολιτική της σημασία είναι επικίνδυνη πρωτίστως για το μέλλον της ίδιας της χώρας και την ευημερία του λαού της και, βεβαίως, για τη σταθερότητα και ασφάλεια της ευρύτερης Ευρώπης.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση σε απόσταση ασφαλείας

Η Ουκρανία δεν είναι απλώς ένας ανατολικός γείτονας της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως υποβαθμίζεται μέσα από την Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας (ΕΠΓ). Πριν από μια δεκαετία περπατώντας ανάμεσα σε παρηκμασμένα κτήρια μιας παρεξείνιας πρωτεύουσας που σύντομα επρόκειτο να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ουκρανός συνομιλητής μου παρατήρησε με πικρία «αν αυτοί εδώ μπαίνουν στην ΕΕ γιατί η Ουκρανία δεν μπορεί;» Αυτό το απλό ερώτημα έχει απαντηθεί με όρους γεωπολιτικής που καταλήγουν στο ίδιο κυνικό συμπέρασμα του Ρωσικού, αδιαπραγμάτευτου «όχι».

Η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν αποτελεί βεβαίως μια συνήθης συμμετοχή σε έναν πολυμερή διακρατικό οργανισμό στη βάση υπολογισμών οικονομικού κόστους-οφέλους αλλά καλείται να ισορροπήσει ανάμεσα σε ζητήματα ταυτότητας και ασφάλειας. Η Ευρωπαϊκή επιλογή του Κιέβου δεν υπήρξε ποτέ δεδομένη σε όλη την εικοσαετή και πλέον περίοδο της ανεξαρτησίας της Ουκρανίας μετά το 1991. Αντιθέτως, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι πάγια συντεταγμένη υπήρξε η στρατηγική επιλογή της «πολιτικής της εξισορρόπησης»

Ποιος έχασε (σ)το Κίεβο; Παναγιώτα Μανώλη

(balancing act) με μια μικρή εξαίρεση στα πρώιμα στάδια της προεδρίας Β. Γιουσένκο μετά την πορτοκαλί επανάσταση όπου η ένταξη όχι μόνο στην ΕΕ αλλά και στο NATO αποτέλεσε πρωταρχικό αίτημα. Θα ήταν ωστόσο λάθος να θεωρήσει κανείς ότι αυτή η πολιτική της «εξισορρόπησης» Ρωσίας-ΕΕ επιβλήθηκε εκ των άνω ή καλύτερα εκ των έξω. Αντιθέτως, αντικατόπτριζε τις εθνοτικές ιδιαιτερότητες της χώρας, ιστορικές και γεωπολιτικές συνθήκες.

Εν τέλει, το Κίεβο δεν είχε διαμορφώσει μια στρατηγική προς την ΕΕ. Η πολιτική ελίτ της χώρας επιδόθηκε σε μια καιροσκοπική, φιλοευρωπαϊκή ρητορική από τη μία μεριά, κρατώντας ωστόσο αποστάσεις ως προς τις δεσμεύσεις και μεταρρυθμίσεις που έπρεπε να υλοποιήσει.

Ποια υπήρξε η στρατηγική επιλογή της ΕΕ ως προς την αμφίσημη ευρωπαϊκή πορεία του Κιέβου; Η απάντηση των Βρυξελλών εστιάζεται στη λεγόμενη Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας και τις προωθημένες Συμφωνίες Σύνδεσης (ΣΣ) που προβλέπουν την υλοποίηση σε διμερές επίπεδο μιας Βαθιάς και Ολοκληρωμένης Συμφωνίας Ελευθέρων Συναλλαγών. Δηλαδή, η απάντηση των Βρυξελλών επικεντρώνεται στα μέσα και όχι στον στρατηγικό στόχο ο οποίος παραμένει ασαφής γύρω από τη δημιουργία ενός δακτυλίου φιλικών προς την ΕΕ γειτονικών χωρών με χρηστή διακυβέρνηση. Η απόληξη της Συμφωνίας Σύνδεσης, που δεν υπεγράφη τον Νοέμβριο του 2013, δεν ήταν σαφής ούτε στο Κίεβο ούτε μεταξύ των ευρωπαϊκών πρωτευουσών. Τουλάχιστον όχι στους πολίτες. Είχε η Συμφωνία Σύνδεσης ως μόνο στόχο την ενσωμάτωση της Ουκρανίας στην ευρωπαϊκή κοινή αγορά ως αντίβαρο στην παραμονή της εκτός των πολιτικών θεσμών της ΕΕ ή αποτελούσε το πρώτο βήμα ενός είδους, ιδιότυπων διαπραγματεύσεων που θα οδηγούσαν αργά ή γρήγορα στην πλήρη ένταξη της Ουκρανίας στην ΕΕ; Για κανέναν άλλο από τους ανατολικούς γείτονες το ερώτημα αυτό δεν έχει τεθεί τόσο επιτακτικά

Σε μεγάλο βαθμό, ο συμβολισμός της υπογραφής της Συμφωνίας Σύνδεσης ως προς τον εξευρωπαϊσμό της Ουκρανίας ξεπερνούσε τις πραγματικές δυνατότητες της Συμφωνίας Σύνδεσης. Εξάλλου, θα έπρεπε κανείς να περιμένει την επικύρωση και εφαρμογή της Συμφωνίας, μια διαδικασία που δεν θα πρέπει να θεωρείται ούτε εύκολη, ούτε γρήγορη.

Η ανατολική πολιτική της ΕΕ προσπάθησε περισσότερο να συγκεράσει τις διαφορετικές επιλογές και επιθυμίες των κρατών μελών της, ιδιαίτερα των νέων κεντροευρωπαϊκών μελών της, παρά να απαντήσει με ρεαλισμό στο «Ουκρανικό ζήτημα». Οι επιλογές που άφησε στο Κίεβο υπήρξαν περιορισμένες αφού μέσω της προωθημένης Συμφωνίας Σύνδεσης το Κίεβο κλήθηκε να επιλέξει την ένταξή του σε μια αβέβαιη ως προς τα απτά οφέλη οικονομική συμφωνία, η οποία όμως προέβλεπε δύσκολες, μονομερείς, εκ βαθέως μεταρρυθμίσεις. Η αποτυχία της προσέγγισης Βρυξελλών-Κιέβου στη βάση της Συμφωνίας Σύνδεσης εξέθεσε κυρίως τις Ευρωπαϊκές κυβερνήσεις οι οποίες φάνηκαν να είναι χωρίς στρατηγικό σχεδιασμό για την επόμενη ημέρα καθώς μάλιστα δυναμιτίστηκαν οι ευαίσθητες εσωτερικές ισορροπίες στην Ουκρανία φέρνοντας την χώρα κοντά σε έναν εμφύλιο.

Η αδυναμία της ΕΕ να εφαρμόσει μια αποτελεσματική πολιτική στην ευρωπαϊκή της περιφέρεια ενισχύει τις φυγόκεντρες, αποσταθεροποιητικές, δυνάμεις. Έως ότου η ΕΕ μετατραπεί σε ισχυρή πολιτική δύναμη, οι φιλόδοξοι στόχοι όπως αυτοί που έθεσε η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας στην ασταθή, πολύπλοκη πραγματικότητα της Μαύρης Θάλασσας και της Μεσογείου δεν θα μπορούν να εξυπηρετηθούν αποτελεσματικά.

Η Μόσχα στο ρόλο του «Μεγάλου Αδελφού»

Η Ουκρανία δεν είναι απλώς ένα κομμάτι του εγγύς εξωτερικού της Μόσχας όπου η τελευταία έχει «προνομιακά συμφέροντα» (privileged interests). Βρίσκεται στην καρδιά του Ρωσικού έθνους καθώς στην Ουκρανία αναδείχθηκε το πρώτο ανατολικό σλαβικό έθνος κατά τον Μεσαίωνα. Τον 9ο αιώνα μ.Χ. εμφανίζεται το κράτος των Ρως με πρωτεύουσα το Κίεβο. Ο εκχριστιανισμός των πληθυσμών της περιοχής έγινε το 988 όταν ο πρίγκιπας Βλαδίμηρος βαπτίστηκε στα νερά του ποταμού Δνείπερου.

Δεν είναι όμως μόνο ο πολιτισμός και η μακραίωνη (ή και πιο πρόσφατη, σοβιετική) ιστορία που συνδέει τις δύο χώρες. Σήμερα, η Ουκρανία και η Ρωσία αποτελούν δύο σημαντικούς οικονομικούς εταίρους. Η Ρωσία απορροφά το 23% των ουκρανικών εξαγωγών (ένα ποσοστό που όμως βαίνει συνεχώς μειούμενο από τη δεκαετία του 1990) ενώ το μερίδιο στις εισαγωγές παραμένει σταθερό στο 45-50% του συνόλου. Συνολικά, το ένα τρίτο ή και

Ποιος έχασε (σ)το Κίεβο; Παναγιώτα Μανώλη

περισσότερο των εμπορικών συναλλαγών της Ουκρανίας γίνεται με τη Ρωσία υποδηλώνοντας την ενεργειακή κυρίως εξάρτηση της πρώτης από τη δεύτερη. Το 70-75% του φυσικού αερίου και σχεδόν το 80% του πετρελαίου που καταναλώνει η Ουκρανία προέρχεται από τη Ρωσία. Η Ρωσία παραμένει σημαντική αγορά για τα προϊόντα της Ουκρανίας ιδιαίτερα για προϊόντα τεχνολογίας, μέταλλα, ηλεκτρικά μηχανήματα, εργαλειομηχανές και εξοπλισμό, τρόφιμα, και προϊόντα χημικής βιομηχανίας. Επίσης, η Ρωσία στην πραγματικότητα αποτελεί τον σημαντικότερο επενδυτή στην Ουκρανία (καθώς πολλά από τα καταγεγραμμένα κεφάλαια από Ολλανδία και Γερμανία είναι ρωσικής προέλευσης).

Η σχέση ωστόσο Κιέβου-Μόσχας απέχει πολύ από το να χαρακτηριστεί ως σχέση αγαστής συνεργασίας. Η Μόσχα συχνά τα τελευταία χρόνια χρησιμοποίησε την ενέργεια ως μέσο πίεσης του Κιέβου όπως έγινε με τον λεγόμενο πόλεμο του φυσικού αερίου τον χειμώνα του 2005-2006 και 2007-2008 ή προέβη σε εμπορικούς περιορισμούς όπως αυτοί που επέβαλε στα ουκρανικά προϊόντα τον Αύγουστο του 2013^{iv} (ως προειδοποίηση για τις συνέπειες μιας μελλοντικής υπογραφής της Συμφωνίας Σύνδεσης με την ΕΕ). Απόρροια των τεταμένων διμερών σχέσεων των δύο χωρών είναι η συστηματική προσπάθεια του Κιέβου να αποκτήσει ερείσματα στη διεθνή κοινότητα και να διευρύνει τις διεθνείς οικονομικές του σχέσεις (το Κίεβο επεδίωξε και πέτυχε την είσοδό του στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου ήδη από το 2008 πριν την ένταξη της Μόσχας).

Το πραγματικό πρόβλημα μεταξύ Ουκρανίας και Ρωσίας που θρέφει την έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο λαών είναι ότι η αποδοχή μια ανεξάρτητης Ουκρανίας αποτελεί ακόμα ζητούμενο για τη Ρωσία. Δημοσκοπήσεις που έγιναν το 2005 και το 2007 έδειξαν ότι το 71% το 48% αντίστοιχα των Ρώσων εξέφρασαν την επιθυμία για ένωση με την Ουκρανία σύμφωνα με δημοσκόπηση του All-Russian Public Opinion Research Center.^v Σύμφωνα με μια δημοσκόπηση του 2012 από το Διεθνές Ινστιτούτο Κοινωνιολογίας του Κιέβου και το κέντρο Levada το 72% των Ουκρανών και το 60% των ερωτηθέντων Ρώσων δήλωσαν ότι ήθελαν να δουν τις χώρες τους ανεξάρτητες, αλλά με φιλικές σχέσεις και ανοικτά σύνορα χωρίς βίζα. Το ποσοστό των υπέρμαχων της ενοποίησης των δύο κρατών συρρικνώθηκε στο 14% στην Ουκρανία ενώ αυξήθηκε στο 20% στη Ρωσία.^{vi}

Έτσι το Κίεβο αρνήθηκε το 1993 να υπογράψει τη συμφωνία για την ίδρυση του Διακρατικού Οικονομικού Συμβουλίου, του πρώτου υπερεθνικού οργάνου της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών (ΚΑΚ). Επίσης, δεν έχει υπογράψει τον Χάρτη της ΚΑΚ, ενώ ένταση στις σχέσεις των δύο χωρών προκάλεσε η ενεργός συμμετοχή του Κιέβου στην περιφερειακή συνεργασία GUAM (1997) με άλλες «αντι-ρωσικές» δημοκρατίες όπως η Γεωργία, το Αζερμπαϊτζάν και η Μολδαβία, φιλοξενώντας μάλιστα την έδρα του Οργανισμού. Εξάλλου, παρά τις έντονες πιέσεις της Μόσχας ιδιαίτερα τον τελευταίο χρόνο, η Ουκρανία παραμένει απλώς παρατηρητής και δεν έχει ενταχθεί ούτε στην Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα η οποία αναμένεται να ιδρυθεί την 1^η Ιανουαρίου 2015 από τη Ρωσία, τη Λευκορωσία και το Καζακστάν και θα αποτελεί μετεξέλιξη της Τελωνειακής Ένωσης που τέθηκε σε ισχύ το 2010.

Δύο είναι κυρίως τα θέματα άμεσου ενδιαφέροντος για τη Μόσχα τα οποία γεωγραφικά εστιάζονται στη χερσόνησο της Κριμαίας που αποτελεί αυτόνομη δημοκρατία εντός της Ουκρανίας. Πρώτον, η ύπαρξη σημαντικού Ρωσικού πληθυσμού καθώς το 58% των δύο περίπου εκατομμυρίων πολιτών της Κριμαίας δηλώνουν Ρώσοι. Θα πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι μόλις το 1954, ο σοβιετικός ηγέτης Νικίτα Χρουστσόφ, ουκρανικής καταγωγής ο ίδιος, παραχώρησε τη χερσόνησο από τη Ρωσία στην Ουκρανία. Βεβαίως, η περιοχή αποτελεί μωσαϊκό διαφόρων εθνοτικών ομάδων, με ιδιαίτερη αυτή των Τατάρων, οι οποίοι έχουν επιστρέψει μετά τις απελάσεις των προγόνων τους στην Κεντρική Ασία από τον Στάλιν και απεχθάνονται την ενσωμάτωση στη Ρωσία. Δεύτερον, η πρόσβαση της Ρωσίας στις λεγόμενες «ζεστές» θάλασσες γίνεται μέσω της Σεβαστούπολης, πόλης στη νότια ακτή της Κριμαίας, όπου έχει έδρα ο Ρωσικός Στόλος στη Μαύρη Θάλασσα. Σε αντίθεση με την υπόλοιπη χερσόνησο της Κριμαίας, η πόλη της Σεβαστούπολης είχε ένα ειδικό καθεστώς στη Σοβιετική Ένωση. Κατά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, η πόλη συμμετείχε στο εθνικό δημοψήφισμα για την ανεξαρτησία της Ουκρανίας, όπου το 58% του πληθυσμού ψήφισε για την παραμονή της πόλης εντός του νέου ουκρανικού κράτους. Όμως το Ανώτατο Σοβιέτ της Ρωσίας το 1993 διεκδίκησε την πόλη ως ρωσικό έδαφος (μια ψηφοφορία που δεν αναγνωρίστηκε από τον Μπόρις Γιέλτσιν). Μετά από πολλά χρόνια εντατικών διαπραγματεύσεων, το 1997, το όλο θέμα επιλύθηκε με διαχωρισμό του στόλου της Μαύρης Θάλασσας και μίσθωση ναυτικών βάσεων της Σεβαστούπολης στο Ρωσικό

Ποιος έχασε (σ)το Κίεβο; Παναγιώτα Μανώλη

ναυτικό. Η παραχώρηση της ναυτικής βάσης στη Ρωσία έχει ισχύ μέχρι το 2042 έπειτα από τη νέα, διμερή συμφωνία στην πόλη Χάρκοφ το 2010 επί προεδρίας Βίκτορ Γιανουκόβιτς.^{vii} Οι κάτοικοι της Κριμαίας καλούνται τώρα να αποφασίσουν αν θέλουν να παραμείνουν στην Ουκρανία με δημοψήφισμα που θα διεξαχθεί στις 30 Μαρτίου. Συγκεκριμένα σύμφωνα με το πρακτορείο *Interfax* θα κληθούν να απαντήσουν θετικά ή αρνητικά στη φράση «[η] Αυτόνομη Δημοκρατία της Κριμαίας θα πρέπει να διαθέτει κρατική αυτονομία και θα πρέπει να αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της Ουκρανίας, βάσει των Συνθηκών και συμφωνιών».^{viii} Η κυβέρνηση του Κιέβου έχει, ωστόσο, δηλώσει ότι θεωρεί παράνομη την απόφαση για διεξαγωγή δημοψηφίσματος.

Η χρήση της στρατιωτικής ισχύος από την Μόσχα επικαλούμενη την προστασία του απανταχού ρωσικού πληθυσμού γεννά οδυνηρές μνήμες στην Ευρωπαϊκή ήπειρο ενώ ενισχύει την αναχρονιστική τάση για κατακερματισμό στη βάση εθνοτικών διαχωριστικών γραμμών ερχόμενη σε αντίθεση με την αρχή της πολιτιστικής και εθνικής ανοχής στα πλαίσια σύγχρονων δημοκρατιών ισοπολιτείας. Καθώς το μοντέλο της «κυρίαρχης δημοκρατίας» που προβάλλει η Μόσχα δεν βρίσκει διεθνή απήχηση αναγκάζεται όλο και περισσότερο να ανατρέξει στη χρήση της πυγμής και της επιβολής παρά της πειθούς για την εξυπηρέτηση των δικών της ζωτικών συμφερόντων. Γίνεται έτσι κομμάτι του προβλήματος ασφάλειας στην Ευρώπη (ενώ παράλληλα επιβάλλεται και ως μέρος της λύσης). Δεν θα πρέπει ωστόσο κανείς να περιμένει μια ανεύθυνη πολιτική από τη Μόσχα που θα έφερνε την Ευρώπη στο χείλος της αστάθειας και στην αρχή ενός νέου Ψυχρού Πολέμου. Κάτι τέτοιο δεν εξυπηρετεί πρώτα από όλα τα ρωσικά συμφέροντα που εξαρτώνται από την πολιτική και οικονομική σταθερότητα των ευρωπαϊών εταίρων της Μόσχας. Η Ρωσία έχοντας ανακτήσει τη θέση της στην παγκόσμια σκακιέρα χρησιμοποιεί κατεξοχήν το «μαστίγιο» έχοντας όμως λίγα να προσφέρει ως «καρότο». Η αποκλειστική χρήση αυτού του οπλοστασίου σύντομα θα αποδειχθεί ανεπαρκής.

Κοιτώντας πάλι προς στο εσωτερικό της Ουκρανίας -εκεί όπου βρίσκονται οι προϋποθέσεις επίλυσης της κρίσης- με αδύναμους τους πυλώνες για σύγχρονη ανάπτυξη και εκσυγχρονισμό και με τη σκιά ενός αβέβαιου μέλλοντος ολοένα να βαραίνει αντί να απομακρύνεται μετά από είκοσι χρόνια ανεξαρτησίας της χώρας από τη Σοβιετική Ένωση, οι ευκαιρίες για κοινωνική έκρηξη και επανάσταση ήταν θέμα χρόνου να δοθούν. Η απόφαση για μη υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης με την ΕΕ στις 21 Νοεμβρίου 2013 αποτέλεσε μια τέτοια αφορμή. Την ίδια μέρα ξεκίνησαν αντικυβερνητικές διαδηλώσεις με πρωτοβουλία των μεγαλύτερων κομμάτων της αντιπολίτευσης. Το δίκαιο αίτημα των Ουκρανών να προσδιορίσουν μόνοι τους το μέλλον τους απέκτησε τον Νοέμβριο του 2013 μεγαλύτερη ευρωπαϊκή χροιά και απήχηση λόγω της άρνησης του Βίκτορ Γιανουκόβιτς να υλοποιήσει μια πολιτική του δέσμευση έναντι των ουκρανών και των ευρωπαίων: την υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης. Οι λόγοι για την μη υπογραφή της Συμφωνίας αναζητήθηκαν αποκλειστικά και μόνο έξω από την Ουκρανία, ενώ η Μόσχα μέσω της πολιτικής της αντίδρασης (πρωτοβουλία για παροχή οικονομικής βοήθειας 15 δις. δολαρίων στο Κίεβο και μείωση της τιμής του ρωσικού φυσικού αερίου ως αντάλλαγμα) επιβεβαίωσε τις ανησυχίες περί επιφανειακής ευρωπαϊκής ρητορικής της κυβέρνησης του Κιέβου και στρατηγικής επιλογής πρόσδεσής της στο ρωσικό άρμα. Ως συνήθως, βεβαίως, η πορεία των κοινωνικών εκρήξεων, ο χαρακτήρας που θα προσλάβουν και τα αποτελέσματά τους είναι δύσκολο να προκαθοριστούν καθώς εντάσσονται σε ή καθοδηγούνται από πολιτικές σκοπιμότητες, επηρεάζονται από τυχαία γεγονότα και από την ίδια τη δυναμική τους. Ιδιαίτερα, μάλιστα, όταν οι κοινωνικές εκρήξεις έχουν και εθνοτικά στοιχεία. Ως ζητούμενο της επανάστασης στην πλατεία ανεξαρτησίας του Κιέβου επανέρχεται, πάλι, το αίτημα για μια, ανεξάρτητη, ενιαία, ευρωπαϊκή Ουκρανία, ένα ζητούμενο που δεν δείχνει να έχει οριστικά απαντηθεί τα τελευταία είκοσι χρόνια. Και η απάντηση εξακολουθεί να εκκρεμεί. Αν και το σκηνικό της κρίσης μεταφέρθηκε στην Κριμαία το διακύβευμα παραμένει το ίδιο ενώ η ρωσική εισβολή στο Ουκρανικό έδαφος αποκαλύπτει τις γεωπολιτικές αλήθειες. Μπορεί όμως η Ευρώπη να αφήσει αναπάντητο αυτό το ιστορικής διάστασης ερώτημα; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα όπως και η επίλυση της κρίσης της Κριμαίας θα πρέπει να δοθεί πρωτίστως από τους ευρωπαίους και όχι οι ευρωπαίοι να παραμείνουν κομπάρσοι σε μια γεωπολιτική σύγκρουση ΗΠΑ-Ρωσίας στην δικιά τους εσωτερική αυλή. Μπορεί όμως μια αποδυναμωμένη –κυρίως λόγω οικονομικής κρίσης– Ευρωπαϊκή Ένωση που δυστυχώς υπολείπεται σε πολιτική ενοποίηση να αναλάβει αποτελεσματική διπλωματική δράση; Οι περισσότεροι συμφωνούν στη διπλωματική (σε αντιδιαστολή με την στρατιωτική) επίλυση της κρίσης που θα διασφαλίζει την ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα της

Ποιος έχασε (σ)το Κίεβο; Παναγιώτα Μανώλη

Ουκρανίας. Το ενδιαφέρον εδώ είναι ότι, εν τέλει, η Ρωσική επέμβαση στην Κριμαία πέτυχε να αλλάξει και αυτό το διακύβευμα που έθεσε η εξέγερση της πλατείας της ανεξαρτησίας. Το διακύβευμα πλέον δεν είναι απλώς μια ανεξάρτητη Ουκρανία που θα καθορίζει το μέλλον της, αλλά η ίδια η κρατική υπόσταση της Ουκρανίας υπό την έννοια της ικανότητας πλέον της κυβέρνησης του Κιέβου να ασκήσει νόμιμη εξουσία και έλεγχο στο σύνολο της επικράτειάς της χώρας και των πολιτών της.

Το ζητούμενο είναι όχι μόνο τι πρέπει να γίνει, αλλά και τι μπορεί πλέον να γίνει. Για άλλη μια φορά, και σε ένα τελείως διαφορετικό πλαίσιο από αυτό της χρηματο-οικονομικής διακυβέρνησης, η απάντηση «περισσότερη και αποτελεσματικότερη Ευρώπη» στην επόμενη μέρα της κρίσης της Ουκρανίας μοιάζει ως μια ενδεδειγμένη λύση. Ωστόσο, όποια λύση και αν προκύψει για το μέλλον της Ουκρανίας αυτή θα συνεπάγεται «κόστος» πρωτίστως για το Κίεβο το οποίο θα πρέπει να ανασυντάξει τους θεμελιώδεις άξονες και αρχές τόσο της εσωτερικής όσο και της εξωτερικής του πολιτικής, όχι αναγκαστικά επιλέγοντας μεταξύ «αυτών» ή «των άλλων» αλλά οργανώνοντας μια σύγχρονη πολιτεία ισονομίας.

Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής & Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ)

Λεωφ. Βασιλ. Σοφίας 49, 10676 Αθήνα | Τηλ. +30 210 7257 110 | Fax +30 210 7257 114 | E-mail eliamep@eliamep.gr

Το ΕΛΙΑΜΕΠ δεν υιοθετεί ως ίδρυμα πολιτικές θέσεις. Καταβάλλει μάλιστα προσπάθεια να παρουσιάζονται στα πλαίσια των εκδηλώσεών του και στο μέτρο του δυνατού όλες οι υπάρχουσες απόψεις. Υπό το πρίσμα αυτό, οι αναλύσεις και οι γνώμες που δημοσιεύονται στις σειρές του θα πρέπει να αποδίδονται αποκλειστικά στους συγγραφείς και να μην θεωρείται ότι αντιπροσωπεύουν απαραίτητα τις απόψεις του Ιδρύματος..

Learn more about our work - Visit our website at www.eliamep.gr/en

Should you wish to **unsubscribe** from our mailing list please send a blank message to unsubscribe@eliamep.gr

ⁱ Σύμφωνα με στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας. Διαθέσιμα στο <http://data.worldbank.org/country/ukraine>

ⁱⁱ Slawomir Matuszak, 'The Oligarchic Democracy. The influence of Business Groups on Ukrainian Politics', OSW Studies, no. 42, Center for Eastern Studies, Warsaw, September 2012

ⁱⁱⁱ 'The threat to freedom', *The Economist*, 20 February 2014

^{iv} 'Trading insults, A trade war sputters as the tussle over Ukraine's future intensifies', *The Economist*, 24 August 2013

^v 'Russians Would Welcome Association with Ukraine', Angus Reid Global Monitor, 20 May 2007

Ποιος έχασε (σ)το Κίεβο; Παναγιώτα Μανώλη

^{vi} 'Ukrainians and Russians support independence, favor greater openness', *Kyiv Post*, 19 November 2012

^{vii} Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ήδη από το 2008 η Ρωσία επενδύει στο λιμάνι του Νοβοροσίσκ στις ρωσικές ακτές της Μαύρης Θάλασσας, κατασκευάζοντας μια τεχνητή χερσόνησο για το ρωσικό ναυτικό. Έξι νέα υποβρύχια και το Mistral θα ελλιμενιστούν στο Νοβοροσίσκ. Christian Le Miere, 'Evaluating Russia's Black Sea Fleet', IISS, 26 February 2014

^{viii} 'Crimea parliament calls referendum in seeking more autonomy for region', *Interfax*, 27 February 2014